

נושא במוקד

קליטה לשונית וחברתית של צעירים עולים

התמודדות עם צעירים עולים מנותקים –

מאפיינים ודרכי התערבות

מירה קידר

המאמר עוסק בצעירים, יוצאי חבר המדינות ברובם, שאינם יודעים עברית ואינם משולבים בחברה. הוקם למענם מרכז יום – 'מישהו לרוץ איתו', שבו מוצעים להם תוכנית שיקומית ולימודי עברית. המאמר סוקר גישות שונות בניתוח השלכותיה של הגירה בגיל צעיר והסיכונים הכרוכים בה. הוא מותח ביקורת על החברה הישראלית, המעמידה את העולים במקום שולי בסדר העדיפויות שלה, וצופה שהנושא הנידון יהפוך לסוגיה בוערת כאשר הוא יעבור את מחסום 'הבולטות הפוליטית'.

צעירים עולים מנותקים – הגדרות ואפיוני הבעיות

במסגרת תפקידי נחשפתי לעולמם של צעירים עולים מנותקים, המודרים ממערכות הטיפול במדינה. במאמר זה אתייחס למאפייני הצעירים, להתפתחות החברתית של תופעת הצעירים העולים המנותקים, ואתאר פעילות המכוונת לשיקומם במסגרת המגזר השלישי.

מיהם הצעירים העולים המנותקים?

עם קבוצה זו נמנים צעירים עולים (עד שבע שנים בישראל), חסרי מגורים בדרך כלל, בגילאי 18 עד 28, בודדים בארץ, חסרי מערכת תומכת, שאינם יודעים את השפה העברית ואינם משולבים בחברה. רובם המכריע יוצאי חבר המדינות.

הצעירים, נערים ונערות, עלו לישראל באמצעות הסוכנות היהודית. מדי שנה הסוכנות מעלה למעלה מ-2,000 צעירים לצורך שילובם בתוכניות לימודיות שונות. תחילה הם משולבים בתוכנית בת שנה שמרכיביה הם לימוד השפה העברית, הכרת הארץ, חיזוק תהליך ההסתגלות ובניית מסלול קליטה אישי. הכוונה לתוכניות כמו סל"ה (סטודנטים לפני הורים), על"ה (עולים לומדים הנדסה), תק"א (תוכניות קדם אקדמיות) ועוד. כולן מתקיימות במרכזי קליטה תומכים ו'מכילים', אשר בצוותיהן פועלים, בין היתר, עובדים סוציאליים, פסיכולוגים ומדריכים. אולפני הקיבוץ מהווים אף הם תוכנית קליטה – הצעירים העולים שוהים באולפן כזה בדרך כלל חמישה חודשים, ולצד לימודי העברית הם עובדים בקיבוץ.

מירה קידר היא מנהלת אגף הרווחה של מחלקת עלייה וקליטה בסוכנות היהודית.

המועמדים לתוכניות השונות ממוינים בחו"ל באמצעות ראיון אישי, ובחלק גדול מהתוכניות אף באמצעות מבחני אישיות וידע. ואולם כ-3% מהמשתתפים בתוכניות מתקשים להשתלב בהן ונושרים. הם נותרים ללא ידיעת עברית, מנותקים ממשפחותיהם, חסרי מקורות קיום וחסרי אוריינטציה לחברה החדשה. במקרים רבים יכולות ההסתגלות ומשאבי ההתמודדות שלהם דלים, אם בשל טראומה שחוו ואם בגלל סגנון חיים משפחתי-חברתי שנחשפו אליו (כמו עוני או עזובה).

רובם של צעירים אלו נשאבים, בתהליך הדרגתי ונסגני (רגרסיווי), לשולי החברה והופכים להיות דרי רחוב או חסרי מקום מגורים קבוע. במצבם זה ובחולשתם הם אינם ממצים את זכאותם על-פי חוק בתחומים שונים כמו: זכאות ללימוד עברית, סיוע בשכר דירה ובלימודי קורסים מקצועיים. הם מתחברים לדומים להם, נחשפים לעולם הסמים ועוסקים לעתים ב'עבירות קלות'. הרשויות, שלכאורה מופקדות על הטיפול בהם (האגף לנוער ולצעירים במשרד הרווחה והאגפים הרלוונטיים בתוך הרשויות המקומיות), אינן מתמקדות בטיפול שיטתי בצעירים אלו.

תפיסת הצעירים את עצמם כ'קורבנות' של החברה

במהלך עבודתי שוחחתי עם מספר לא מבוטל של צעירים עולים מנותקים. להלן הטענות הרווחות בקרב הצעירים, המשקפות את תפיסתם את עצמם כקורבנות:

- הם עלו לארץ מתוך תקווה לחיים טובים הכוללים רכישת השכלה אקדמאית או לימודי הכשרה מקצועית בארץ החדשה.
- לטענתם, בארץ מוצאם תפקודם היה בדרך כלל נורמטיווי, והם הכירו היטב את 'כללי המשחק'.
- בארץ, משהתברר שאינם מתאימים למסגרת הקולטת (בגלל אי הסתגלות לנורמות ההתנהגות או לדרישות הלימודים), מצאו עצמם ברחוב, ללא מיומנויות המאפשרות להם לתפקד בסביבה החדשה.
- הצעירים שבהם אינם זכאים לדמי קיום מהמדינה (הבטחת הכנסה) גם בימים קשים, כשאינם מוצאים תעסוקה.
- הם חשים נבדלים מהחברה הישראלית בתרבותם, זרים וכמי שהחברה אינה רוצה בהם.
- מספר צעירים מתארים היפגעות שלהם מהוריהם: ההורים שלחו אותם לארץ החדשה במטרה להכין את עלייתם שלהם. המשא היה כבד מדי, וברוב הפעמים הם נאלצים להסתיר את נסיבות חייהם החדשות והקשות מהוריהם שבחבר העמים.

• יחס המשטרה אליהם – בחודשים האחרונים המשטרה הפעילה כוח בשני אירועים שונים בתל אביב, במטרה לסלק את הצעירים ממקומות המסתור שלהם (בתי מגורים נטושים). באירועים אלו הופעל כוח רב, הצעירים נשלחו בכפייה ובאמצעי תחבורה שונים אל מחוץ לעיר, אך שבו וחזרו. הסוכנות היהודית יזמה לפני כשנתיים וחצי, יחד עם עמותת על"ם, הקמת מרכז יום בתל אביב לאוכלוסייה זו, במטרה ללמדם כישורי חיים ולאפשר את השתלבותם במסלול קליטה נורמטיבי. המרכז 'מישהו לרוץ איתו' (ראו מאמרה של גילה וינר בגיליון זה) ממוקם ברחוב אלנבי 87 ונותן שירות לכ- 250 צעירים מסוג זה.

'מישהו לרוץ איתו' - פרויקט שיקומי בתל אביב לעולים צעירים

אוכלוסיית היעד של פרויקט זה הם צעירים עולים בגילאי 18-26, הנמצאים במצבי ניתוק קשים וחיים חיי רחוב. הצעירים, הנקלטים במרכז היום של הפרויקט, מקבלים מענה לצורכיהם הבסיסיים, כגון ארוחה קלה, מקלחת, שירותי כביסה, ביגוד ועוד. משרד החינוך, באמצעות האגף לחינוך למבוגרים, מקיים במרכז לימודי עברית. המורה גב' גילה וינר, שפיתחה שיטת לימוד ייחודית השמה דגש על עברית של כישורי חיים, הצליחה לרכוש את אמונם של העולים המשתתפים בלימודי העברית. את השעות מממנת יחידת התעסוקה של משרד הקליטה. מנהל המרכז הוא מר ששי שאבי, המפעיל צוות מצומצם של עובדת סוציאלית ואם בית, לצד כ-25 מתנדבים העוסקים אף הם בליווי הצעירים המשתתפים בתוכנית. המטרה היא ליצור קשר אישי מקבל ופתוח ולבנות עם כל אחד מן הצעירים תוכנית שיקומית אישית על-פי מאפייניו וכוחותיו. כ-70% מהמשתתפים עלו ממדינות חבר העמים, כ-15% הם יוצאי אתיופיה ותיקים בארץ, והנותרים הם ותיקים בארץ.

בשנת 2004 סייע 'מישהו לרוץ איתו' ליותר מ-200 צעירים. חלקם החלו לקבל טיפול רפואי מסודר, חלקם הפסיקו להשתמש בסמים. ורבים קיבלו טיפול פסיכו-סוציאלי. צוות המרכז הפנה חלק מהצעירים לטיפול במרכזי גמילה, לשם קבלת טיפולים פסיכיאטריים. במקום מתקיים פרויקט של חלוקת מזרקים חד פעמיים מטעם משרד הבריאות, במסגרת גישה של 'צמצום הנזק' ובמטרה למנוע הידבקות במחלות זיהומיות. העולים זוכים לחשיפה למחשבים - במקום פועלת כיתת מחשבים המותאמת ליכולותיהם האישיות. המרכז מפעיל אף דירת מעבר ללימוד כישורי חיים לצעירים משוקמים. חשוב לציין שלמרות נתוני היסוד המורכבים של הצעירים, הגישה האמפתית וה'מכילה' של צוות מרכז היום הביאה לשינוי משמעותי בחייהם של עולים צעירים מנותקים רבים.

הגירה (עלייה) והשלכותיה

המושג 'הגירה', על-פי הגדרתו המילונית, הוא יציאה מארץ המולדת לארץ אחרת כדי להשתקע בה. המושג, במובנו הרחב, כולל שינוי סביבה גיאוגרפית הכרוך גם בניתוק מהסביבה החברתית, ולעתים גם התרבותית, וכניסה למערכות חברתיות ותרבותיות חדשות, בדרגות שונות של שוני וזרות מתרבות המוצא ומחברת המוצא (אמיר והורוביץ, 2003). המושג 'עלייה' הוא מושג המיוחד לבאים לישראל ומשקף את עמדות העולים והקולטים כאחד.

תאוריות רבות מבקשות לפענח את תהליך ההגירה. יש בהן תאוריות פסיכולוגיות, המתארות את התהליך מתוך התייחסות למנגנונים תוך-אישיים. תאוריות אחרות הן מתחום הסוציולוגיה והפסיכולוגיה החברתית, הגורסות שההשתלבות בחברה החדשה כרוכה בחברות מחודש המביא לשינוי ערכים, נורמות ותפקידים חברתיים; וכן מוקרות תאוריות הבוחנות את תהליך ההגירה בעזרת מונחים הנוגעים למגע הבין-תרבותי, שהוא בעיקרו מפגש עם תרבות בלתי מוכרת.

גישות פסיכולוגיות המתארות את תהליך ההגירה נוקטות בדרך כלל גישה התפתחותית, ומשתמשות במטפורה של תינוק הנולד אל חברה חדשה. התאוריות הפסיכולוגיות עוסקות גם בתהליכים הרגשיים של עיבוד ה'אובדן' וה'אבל' שמקורם בניתוק מהעבר (ברגר, 1999). המעבר גורם לבלבול בזהות האישית, לקונפליקטים אישיים ובין-אישיים ולאובדן הביטחון בחיים (בוסטין, 2004).

במרכז התאוריות מתחום הסוציולוגיה והפסיכולוגיה החברתית עומד תפקודו החברתי של המהגר. תאוריות אלה עוקבות אחר שינויים בהתנהגותו החברתית, בעמדותיו החברתיות, בערכיו, בהזדהותו הקבוצתית, בנורמות ההתנהגות ובדפוסי התקשורת החברתית.

תאוריות כלליות, ישנות, מסבירות את ההגירה מנקודת מבט של מוטיבציה. על פיהן, המוטיבציה והסיבות להגירה הן בעיקר רציונליות, 'אובייקטיויות'. הגישה הפונקציונליסטית להסבר המוטיבציה וההחלטה להגר הדגישה את הבחירה מרצון של יחידים, או של יחידים מכריעים בעבור הקבוצה. גישה זו מבחינה בין גורמי **דחיפה** מארץ המוצא לגורמי **משיכה** של ארץ היעד. לפי גישה זו, הגורמים הקובעים הם תנאי החיים הכלכליים, החברתיים והפוליטיים בארץ המוצא לעומת ציפיות לשיפורם בארץ היעד (אמיר והורוביץ, 2003).

אייזנשטט (Eisenstadt, 1954) בחן את ההגירה מנקודת מבט של שינוי חברתי. בתאוריה שלו שני מושגים מרכזיים: **דה-סוציאליזציה** - השלב שבו הפרט מתנתק מהמערכת החברתית הקודמת שלו, ממערכת הערכים החברתיים שחייבה אותו במקומו הקודם, מחייו החברתיים ואף מן הסטטוס שרכש, ו**רה-סוציאליזציה** - בשלב זה המהגר מתוודע אל מערכת הערכים של החברה הקולטת, רוכש את הכישורים והתפקידים הנחוצים לו לתפקד בה ומעצב מחדש ערכים ותפיסות סטטוס.

הדפוסים השונים של קשרי הגומלין בין המהגר לחברה הסובבת אותו תוארו בכמה מודלים המתמקדים בתהליך המעבר התרבותי, מודל ארבעת השלבים של ברי (Berry, 1990) הוא אחד מהם. המודל עוסק בשני רכיבים: יחס המהגר אל תרבות היעד ויחסו אל תרבות המוצא, ומבחין בארבעה דפוסים התייחסות: שילוב – קבלת תרבות היעד תוך שמירה על תרבות המוצא, הפרדה – דחיית תרבות היעד מתוך דבקות בתרבות המוצא, הטמעה – קבלת תרבות היעד מתוך דחיית תרבות המוצא, ושוליות – דחייה של תרבות היעד ותרבות המוצא גם יחד.

מודל **המרגינליזציה** (שוליות, הפיכה לשולי) מתאר מצב שבו המהגרים סובלים מתחושת ניכור ואובדן זהות עקב הלם תרבותי עמוק. במקרה כזה הקבוצה מאבדת הן את הקשר התרבותי והפסיכולוגי שלה עם תרבות המקור שלה והן את הקשר שלה עם החברה הדומיננטית, דבר הדוחק אותה לשולי החברה (Berry, 1992). המבנה הריבוני של החברה הקולטת ומיקומם של המהגרים בתוכה מהווים גורם מרכזי נוסף המשפיע על השתלבותם החברתית של המהגרים. ככל שהם מרוכזים יותר בשכבות החלשות, כן מתחזקת זהותם הפרטיקולרית (Ben-Rafael et al, 1998).

גורמי הסיכון בקרב עולים מתבגרים: תאוריות וממצאים

יצירת זהות אישית היא המשימה העיקרית בגיל ההתבגרות, והיא נבנית בתהליך של אינטראקציה מתמשכת ודינמית בין העצמי לאחרים, מתוך שאיפה לחוש שייכות ולבנות דימוי עצמי וקבוצתי חיובי (בנדר-יעקב ופרידמן, 2000). בתקופת הנעורים האישיות מתארגנת מחדש ועוברת מדפוס ילדי לדפוס בוגר, תוך העתקת האנרגיה מן ההורים אל קבוצת השווים. המתבגרים נדרשים להסתגל לשינויים פיזיולוגיים, נפשיים וחברתיים, לגבש ערכים ונורמות משלהם, לתפקד ברמה אופטימלית בלימודים, להיחשף ליחסים בין-אישיים מחוץ למשפחה, להתנסות עם קשרים עם בני המין השני ולהשיג עצמאות ואוטונומיה באמצעות התנתקות מן ההורים (Erickson, 1968). קבוצת בני הגיל, קבוצת השווים, משמעותית מאוד בשלב זה, שכן היא עשויה להחליף את המשפחה ולספק תמיכה ותחושת השתייכות (לרנר, 2002).

מתבגרים עולים נמצאים אפוא במציאות קשה: הם חווים בו-זמנית את תהליך ההתבגרות ואת תהליך ההגירה. לעתים הם נותרים ללא תמיכה הורית וגם ללא קבוצת השתייכות של בני גילם (חריס, 1999).

מירסקי וקאושינסקי (1989) גורסות כי ניתן לזהות ביחסו של המתבגר לתרבות שעזב ולתרבות שאליה היגר תהליך של הפרדות ואינדיווידואליזציה עד לגיבושה של זהות חדשה, בדומה לתהליך של ההתבגרות הנורמטיבית. המהגר המתבגר נאלץ להתמודד עם משימת הפרדות והאינדיווידואליזציה בשתי חזיתות מורכבות. כמובן שלהורים ולתרבות שהמתבגר

צמח בה יש תפקיד מרכזי בגיבוש הזהות. זהותו החדשה המתגבשת מאוימת עוד יותר מהחשיפה לתרבות החדשה, השונה באופן משמעותי מהחברה שבה גדל (מירסקי, 1996). מחקרים אכן איתרו חרדות ומצוקות בקרב בני נוער עולים (הורוביץ, 1996). המצוקות מתגלות במישורים הנפשיים, המשפחתיים, הכלכליים והחברתיים. אי הפנמת הנורמות החדשות, ניתוק ובדידות, המלווים בחוויה של גבולות פנימיים חלשים וחוסר יציבות נפשית המאפיינים מתבגרים בכלל, היעדר הכוונה הורית והיעדר סביבה חברתית יציבה הופכים את המתבגרים העולים לקבוצה פגיעה המתנהגת, לעתים קרובות, התנהגות חברתית חריגה (לשם וסיקרון, 1998).

בשנים האחרונות הולכים ומצטברים נתונים המעידים על מצוקה גוברת והולכת בקרב בני נוער עולה: שיעור הנשירה שלהם ממערכת החינוך כפול ואף יותר מכך משל הנוער הוותיק (8.9% לעומת 3.9% בקרב הנוער היהודי), וכן גדל אחוז הנוער העולה בתוך המערכת הבית ספרית המשתמש בסמים (מ-6.3% בשנת 1991 ל-14.7% בשנת 2001, לעומת 9.8% בקרב הנוער הוותיק בבית הספר). (ידוביצקי, 2002). נתונים בולטים נוספים: כ-38% מבין החוסים במסגרות של 'חסות הנוער' הם עולים, כ-26% מבין הנערות המצויות בטיפול בשירות לנשים ונערות במשרד הרווחה הן עולות, כ-30% מהתיקים שנפתחו לבני הנוער במשטרה בשנת 2003 הם של עולים, מרביתם יוצאי חבר המדינות. העבירות העיקריות שלהם הן בתחום האלימות, הסמים והרכוש (לשם, 2003). על-פי אומדן ארצי משנת 2000, כ-85% מכלל דרי הרחוב בישראל הם עולים חדשים.

הגירה, שוליות וסטייה חברתית בקרב צעירים עולים

המפגש בין התרבויות יוצר קונפליקט תרבותי. הכוונה היא לקונפליקטים שאליהם נחשפים הנקלטים, הנדרשים להסתגל לתרבות הקולטים. סלין (Sellin, 1938) היה הראשון שקישר בין הגירה לפשיעה באמצעות המושג קונפליקט תרבותי. על-פי התאוריה שהוא בנה, היחיד מונע ומתפתח בהתאם לנורמות קבוצת השתייכות שלו. נורמות אלו יוצרות את כללי ההתנהגות המתאימה למצבים החברתיים השונים. סלין מתאר שני מצבים העלולים ליצור קונפליקט תרבותי. האחד: מצב הנובע מההתפתחות התרבותית היוצרת כללים שונים לקבוצות שונות בחברה, וכך מתהוות תת-תרבויות שלהן נורמות התנהגות שונות. השני: קונפליקט נורמטיבי הנובע מהגירה של קבוצה לחברה עם תרבות שונה. על פי תאוריה זו, הקשר בין הגירה לפשיעה נובע מהתנגשות בין הנורמות של הקולטים לבין כללי ההתנהגות של המהגרים. תאוריה זו היא פסיכולוגית וחברתית: ברמת היחיד הקונפליקט הוא מנטלי ומאופיין בביטויי התנהגות. ברמה החברתית זהו קונפליקט חיצוני בין נורמות וערכים תרבותיים לבין נורמות של החוק השליט (אמיר והורוביץ, 2003). ככל שתהליך האינטגרציה התרבותית מצליח יותר, שכיחות הקונפליקט וממדיו קטנים.

רוב המחקרים העוסקים בניית תופעת המנותקות החברתית של בני נוער וצעירים, קושרים אותה לתיאוריות מוכרות מתחום העבריינות והפשיעה. מרבית הממצאים מצביעים על כך שהסיכויים של נוער מנותק להגיע להסתבכות עם החוק ואף לעולם הפשע גבוהים בהרבה מאלו של נוער לומד. מחקרים שבדקו את מאפייניה של אוכלוסיית הנוער המנותק מצאו כי 60% מהם עוסקים או עסקו בפעילות פלילית (להב, 1991).

תאוריות קרימינולוגיות בולטות על סטייה חברתית בקרב צעירים עולים

תאוריית התיג – זוהי תאוריה בעלת יכולת ניבוי גבוהה של התנהגויות סוטות, הגורסת שסטייה וקונפורמיות נובעות בעיקר מהאופן שבו אנשים מגיבים להתנהגותנו, ולא מההתנהגות עצמה. על-פי תאוריה זו, הסטייה אינה סוג של התנהגות אלא תוצאה של הגדרה שיוצרים מוסדות חברתיים באמצעות קביעת חוקים שהפרתם מוגדרת כסטייה. התאוריה אינה עוסקת בשאלה מה מוביל להתנהגות הסוטה, אלא בתהליכים הגורמים להגדיר אנשים כסוטים, ובתנאים המאפשרים הכתמה או הטבעת קלון (Becker, 1973). שוהם, אדד ורהב (1987) תיארו שלשה מרכיבים שתהליך התיג מורכב מהם: *אישיות* – ככל שהאישיות בנויה יותר, יש ליחיד יותר חוסן 'אנטי תיגי'; *התנהגות* – כאמור, התנהגות סוטה היא תוצאה של הגדרה; *הסטיגמה*, התיג – זהו האות שבסופו של דבר יוטבע על האדם או שהוא יטביע על עצמו.

תאוריית ההתחברות הדיפרנציאלית – Sutherland (1960) טען כי העבריינות היא התנהגות נורמלית, שהאדם לומד אותה כפי שהוא לומד כל התנהגות אחרת. היא נלמדת מתוך מגע עם חברה עבריינית ומתוך הזדהות עם ערכיה. על-פי תאוריה זו, התנהגות עבריינית ושולית היא תוצאה של התגברות לחצים חברתיים, המובילים לפתרונות בדרך העבריינית, ביחס ללחצים המוליכים להתנהגות חוקית. ההתחברות עם החברה העבריינית גורמת בהכרח לקליטת נורמות חברה זו, להינתקות ולדחייה הדרגתית של נורמות החברה שכנגד.

תאוריית הפיקוח החברתי – תאוריה זו מסבירה את התפתחות העבריינות כתוצאה של פגיעה ביכולתם של מוסדות הפיקוח החברתי ובסמכותם לשמש גורמי פיקוח חיצוני, וכביטוי להחלשת יכולתם להיות מכוונים ומחזקים את הפרטים בחברה לפיתוח פיקוח פנימי נורמטיבי (Hirschi, 1969).

Hirschi מנה שלושה מצבים עיקריים המשפיעים על ההסתברות שאדם יסטה או

יפשע:

1. *התקשרות* – ככל שהאדם יהיה קשור לחברה שהוא חי בה ויפנים את הנורמות

שלה, הוא יסטה פחות;

2. **מחויבות** – כשקיימת התקשרות לחברה, נוצרת גם מחויבות אליה. זהו מצב רציונלי שבו היחיד מחויב לקבוצה, וככל שהמחויבות תגדל כך הסטייה תקטן;
3. **מעורבות** – האדם חייב להיות מעורב בחברה באמצעות עשייה ממשית - כך נוצר אני קולקטיווי, היכולת האמפתית גדלה, וככל שהמעורבות גדלה, כך הסיכוי לסטייה קטן.

יחס החברה הישראלית לעולים

מחקרו של לשם (1993), שהקיף חמישה סקרי דעת קהל שנערכו בנקודות זמן שונות, החל משנת 1996 ועד לשנת 1992, ניסה לעמוד על השינויים שחלו בעמדות של האוכלוסייה הקולטת כלפי העולים החדשים. הוא מצא שרמת הקונסנזוס הציבורי בנידון הולכת ונשחקת עם הזמן. יתרה מזאת, בכל הסקרים רוב הציבור הישראלי מציב את אוכלוסיית העולים במקום האחרון בסדר העדיפויות הלאומי (שם).

היחס השלילי כלפי עולי חבר המדינות מופיע בכל שכבות האוכלוסייה, אבל מוקדיו העיקריים מצויים בשכבות בעלות רמת הכנסה למטה מן הממוצע, בגילאים הצעירים (מתחת לגיל 30) ובקרב בעלי השכלה תיכונית חלקית ומטה.

גורם נוסף להיווצרות עמדות עוינות כלפי העולים הוא תחושת החרדה בתחומי הדיור והתעסוקה בקרב האוכלוסייה הוותיקה בעקבות גל העלייה הגדול מחבר העמים. לפי לשם (1993), יש מתאם שלילי בין רמת המודאגות האישית והמשפחתית בתחומי התעסוקה והדיור לבין מידת הנכונות לוותורים אישיים למען העלייה

תאוריית האיום המוכלל שפיתחו סטפן וסטפן (Steffen & Steffen, 1996) עשויה להסביר ממצאים אלה. על פי תאוריה זו, המניע המרכזי לעמדות שליליות כלפי מהגרים הוא מצב שבו החברה הקולטת תופסת שיש קונפליקט של אינטרסים בינה לבין הקבוצה הנקלטת. תאוריה זו גורסת עוד כי דעות קדומות כלפי מהגרים קשורות בשלשה מקורות של איום שחווה האוכלוסייה הקולטת: האיום הראלי (המתעורר כשקיים חשש לפגיעה ממשית כתוצאה מפגיעה במקורות התעסוקה או מחשש לפגיעה בשירותי הרווחה), האיום הסימבולי (המתעורר עקב חשש מפני השתלטות תרבותית של המהגרים) והאיום הבין-אישי (שמקורו בחששות מפני המפגש עם המהגרים) (שם).

ניתוח המושג 'קורבנות' בהקשר של צעירים עולים מנותקים

יחסה של החברה הישראלית לקבוצת העולים המוחלשת, ובכלל זה תיוגה השלילי, מביא להדרתה.

על פי סטריאר (2001), להדרה חברתית יש שבעה מרכיבים בסיסיים: בידוד חברתי והעדר שילוב, השתתפות מעטה בתחומי חיים שונים, העדר השפעה וכוח, קיפוח רב-ממדי, אובדן תחושת ההזדהות וההשתייכות, ואובדן תחושת הלגיטימיות.

אמיר והורוביץ (2003) מתייחסים למדיניות של הדרה כלפי מהגרים, ועל פיה קבוצות של מהגרים מוסטות לשוליים או מפנות עצמן לשוליים החברתיים והאקולוגיים מסיבות שונות ויוצרות שם מובלעות תרבותיות נפרדות. שמש (2000) מצא כי בני נוער יוצאי חבר המדינות חשים בסטיגמה, והם מתגוננים באמצעות התקרבות חברתית לסובלים מבעיות דומות. מתוך התבוננות בתופעה של צעירים עולים מנותקים אנו למדים שהיא זוכה להתייחסות מועטה של מקבלי ההחלטות. להב (תשנ"ב) גורס שנושא יהפוך לסוגייה בוערת ויגיע אל זירת קביעת המדיניות וההחלטות רק כאשר הוא יעבור את מחסום 'הבולטות הפוליטית'. הבולטות הפוליטית מאופיינת בשתי תכונות עיקריות: עיסוק של אנשים רבים במוקדי כוח בנושא, וכן רלוונטיות של הנושא מבחינה פוליטית למערכת החברתית. הצעירים שאנו עוסקים בהם כאן הם שולית, לא גדולה, המודרת ממעגלי ההשפעה וחסרה את מעגל התומכים כמו בני משפחה (כאמור הם בודדים בארץ). קולם של העולים המנותקים אינו נשמע - גם מכיוון שאין הם דוברים את השפה העברית, ולכן התקשורת ודעת הקהל אינם נגישים להם.

סיכום

תופעת הצעירים העולים המנותקים לא זכתה לבולטות ציבורית ולמענה מקצועי של שירותי הרווחה המופקדים על אוכלוסיות מוחלשות. המענה של 'מישהו לרוץ איתו' נולד בתוך המגזר השלישי, בחבירה שבין הסוכנות היהודית לעל"ם. התוכנית הייחודית ממקדת התייחסות חברתית באוכלוסייה ששילמה מחיר כבד עם עלייתה. נותר לקוות שהיא תהיה בבחינת קטליזטור לפיתוח שירותים באמצעות המגזר הראשון או לפחות לנטילת חלק במימון.

מקורות

- אמיר, מ' והורוביץ מ' (2003). **להיות מתבגר עולה: הקשר בין הגירה, פשיעה ועבריינות - המקרה הישראלי**. תל אביב: המרכז הבין תחומי לחקר מדיניות וטיפול בילדים ונוער, אוניברסיטת תל אביב.
- בוסטין, ע' (2004). **לנצל את ההזדמנות**. ירושלים: משרד הרווחה וג'וינט ישראל.
- בנדס-יעקב, א' ופרידמן י' (2000). **נעל"ה - נוער עולה לפני עולים**. ירושלים: מכון סאלד.
- ברגר, ר' (1999). עולים מחבר העמים: אפיונים, צרכים ועקרונות התערבות. בתוך ק' רבין (עורכת), **להיות שונה בישראל** (עמ' 97-121).
- הורוביץ, ת' (1996). **בין שיזור להתבדלות: דפוסי קליטתם של יוצאי בריה"מ לשעבר בישראל בחמש השנים הראשונות לעלייתם**. באר-שבע: אוניברסיטת בן גוריון.
- חריס, פ' (1999). **השפעת הורים עולים מחבר העמים על הישגי ילדיהם במטלות לימודיות בביה"ס**. עבודת גמר לתואר מוסמך, אוניברסיטת חיפה.

- ידוביצקי, מ' (2002). **שילוב תלמידים עולים במערכת החינוך**. ירושלים: המרכז לחקר המדיניות החברתית בישראל.
- להב, ח' (1991). **התפתחות הטיפול בנוער מנותק בישראל**. עבודה לתואר מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן.
- לרנר, מ' (2002). **השפעת המצב המשפחתי, המעמד הסוציו-אקונומי והמשפחתי ומידת התמיכה החברתית על הסתגלותם של מתבגרים עולים מבריה"מ לשעבר**. עבודה לתואר מוסמך, אוניברסיטת חיפה.
- לשם, א' (1993). **האוכלוסייה הישראלית ויחסה לעולי שנות ה-90. ביטחון סוציאלי**, 40, עמ' 73-85.
- לשם, א' (2003). **עולי בריה"מ לשעבר בישראל 1999-2003, דו"ח מצב**. ירושלים: האוניברסיטה העברית.
- לשם, א' וסיקרון, מ' (1989). **תהליכי קליטת העולים מברית המועצות לשעבר, 1990-1995: ממצאים עיקריים**. בתוך מ' סיקרון וא' לשם (עורכים), **דיוקנה של עלייה: תהליכי קליטת של עולי ברית-המועצות לשעבר 1990-1995**. ירושלים: מאגנס.
- מירסקי, י' (1996). **היבטים פסיכולוגיים בהגירה: סקירת ספרות. פסיכולוגיה**, ה (2), 199-214.
- מירסקי, י' וקאושינסקי, פ' (1992). **עלייה וגדילה – תהליכי פרידה ואינדיבידואליזציה אצל סטודנטים עולים**. בתוך: **שני עולמות** (עמ' 56-62), ירושלים, משרד החינוך התרבות והספורט.
- סטריאר, ר' (2001). **מהדרה למעורבות חברתית. חברה ורווחה**, כא (2), 213-232.
- שוהם, ג', רהב, ג' ואדד, מ' (1987). **קרימינולוגיה: תיאוריות, מחקר ויישום**. ירושלים: [?]. שוקן, עמ' 265-285.
- שמשי, א' (1999). **"עלייה חדשה": שינויים במאפייני הידרדרות וזהות יהודית של נוער עולה בסיכון**. ירושלים: משרד החינוך, התרבות והספורט, מינהל חברה ונוער, תחום קידום נוער.

Ben-Rafael, E., Olshtain, E. & Geijst, I. (1998). Identity and language: The social insertion of Soviet Jews in Israel. In: E. Leshem & J. Shuval (Eds.).

Immigration to Israel. New Brunswick and London: Transaction.

Becker, H. (1973). **Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance**. New York. Free Press.

Berry, J. (1992). Acculturation and adaptation in a new society. **International Migration Quarterly**, 30, 69-85.

Eisenstadt, S.N. (1954). **The Absorption of Immigrants**. London: Routledge and Kegan Paul.

Erikson, E. (1968). **Identity: Youth and Crisis**. N.Y.:Norton.

Hirschi, T. (1969). **Causes of Delinquency**. Berkeley, California: University of California Press.

Sellin, T. (1938). **Culture, Conflict and Crime**. New York: Social science reaserch council.

Stephan W.G. & Stephan, C.(1960). **Intergroup Relations**. Dobuque IL: Broun & Benchmark..

Sutherland, E.H. & Cressey, D.R. (1960). **Principles of Criminology**. Philadelphia.